

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна
Харківське обласне історико-археологічне
товариство

ХАРКІВСЬКИЙ
ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНИЙ
ЩОРІЧНИК

СТАРОЖИТНОСТІ

2009

СТАТТІ
ПУБЛІКАЦІЇ
НОТАТКИ
РЕЦЕНЗІЇ
ХРОНІКА

ВИПУСК 8
Видається з 1994 року

Харківське історико-археологічне товариство
ТОВ «НТМТ»
2009

Володимир Кузьмич Міхеєв (1937–2008 рр.)

24 грудня 2008 року, майже через місяць після свого 71-річчя, пішов з життя відомий археолог-медієвіст, вчений та педагог Володимир Кузьмич Міхеєв.

* * *

Перш ніж перейти до викладення найважливіших сторінок життєвого шляху В. К. Міхеєва, опису його наукових досягнень, переліченню досліджених пам'яток, наукових публікацій, захищених аспірантів, є бажання розповісти про нього неформально. Володимир Кузьмич запам'ятався нам, його учням, своїм спокійним та врівноваженим характером, доброю вдачею, вмінням витримано та шляхетно поводитися у найскрутнішій ситуації. Напевно, найяскравіше згадуються кризь минулі роки та десятиріччя саме перші зустрічі, перші експедиції, перші уроки, на яких відбулося знайомство з цією неординарною людиною. Ось Володимир Кузьмич за кафедрою на історичному факультеті ХДУ, імпульсивний, переконливий та неймовірно ґрунтовний у своїх

логічних побудовах — почалися перші лекції з курсу «Основи археології», потім він уже з крейдою — малює на дошці речі із скарбу доби бронзи (малював він завжди відмінно, з першого разу, невимушено відтворюючи по пам'яті форму предметів різних епох). На іспитах завжди вимогливий, але без дрібних зачіпок, завжди радий небайдужому ставленню до свого предмету, просто по людські вдячний за інтерес до справи всього свого життя — археології. Та, звичайно, головне — це експедиція, почалася польова практика першого курсу — вже встановлено табір, облаштовано канцелярію, кухню, практиканти вишикувались у шеренгу і Володимир Кузьмич дає їм завдання на перший робочий день. Все, що сказано ним, важливо та необхідно, та раптом на обличчі професора промайнула усмішка, він сам потайки посміхається над власною багато в чому показовою суворістю, і якийсь знітившийся у незвичайних життєвих умовах першокурсник отримує жартівливе зауваження, завжди інтелігентне та м'яке. Власне, скільки ми пам'ятаємо Володимира Кузьмича, він взагалі не терпів хамства, безпардонності, невихованості ні по відношенню до себе, ні по відношенню до інших людей, завжди вважав ці якості неприйнятними у науковому середовищі, викладацькому та студентському середовищі. У той же час його відрізняло рідкісне вміння бачити та обирати людей з якимись нахилами, талантами та діловими якостями, що необхідні для науки. Практично для кожного свого учня він умів обирати найбільш вдалий науковий напрям, що давав можливість людині реалізувати та розвинути свої наукові інтереси.

Під час розкопок могильника біля с. Червона Гірка Балаклійського району Харківської області в кінці 80—на початку 90-х рр. ХХ ст. зробили свій перший крок в науці

В. С. Аксьонов, Н. В. Аксьонова, В. В. Скирда, О. О. Тортика, та нажаль вже покійна Н. В. Чернігова. Умови праці на цій дуже цікавій пам'ятці салтово-маяцької культури були достатньо складними — злежаний глинистий ґрунт, рясна лісосмуга; доводилося часто рубати коріння, корчувати окремі дерева. При цьому розкопки були організовані таким чином, що без зайвої метушні та перенавантаження, спокійно та розмірено за сезон досліджувалось декілька десятків поховань. Володимир Кузьмич незмінно стежив за особливостями поховального обряду. Таким він і запам'ятався багатьом поколінням студентів історичного факультету ХНУ, а в останнє десятиріччя і студентам Східноукраїнської філії Міжнародного Соломонова університету: сидючи на розкладному стільці, на краю розкопа (рис. 1), він уважно та неквапливо обмірковує особливості стратиграфії, форми ями, кінського поховання, або якісь інші речі, про які має думати керівник експедиції в подібній ситуації. У більшості випадків знання, досвід та інтуїція Володимира Кузьмича не давали припуститися помилкам та прийняти єдине вірне рішення. Володимир Кузьмич майже до останніх своїх днів зберіг легку ходу археолога-практика. Особливо це помічалось при виїздах на обстеження пам'яток археології, коли він не зважаючи на свій вік стрімко спускався крутими схилами яруг, задавав швидкий темп руху по важкій пересіченій місцевості. В останній свій приїзд на Сухогомільшанський

Рис. 1. В. К. Міхеєв
на розкопках Нетайлівського могильника
влітку 2008 р.

комплекс (рис. 2), котрому від присвятив майже 12 років своєї діяльності, Володимир Кузьмич дивував своєю витривалістю та юнацьким запалом не тільки своїх старих учнів (В. В. Колоду), а й молоде покоління майбутніх археологів (студентів Східноукраїнської філії Міжнародного Соломонова університета).

Останнє літо свого життя Володимир Кузьмич, як і личить археологу, провів в полі, керуючи окремим загonom спільної експедиції ХІМ, ХДАК та МСУ (Східноукраїнська філія) на розкопках Нетайлівського могильника салтівської культури. Поряд з Володимиром Кузьмичем на могильнику працювали його учні та колеги — В. С. Аксьонов та О. О. Тортика. Початок розкопок було затьмарено тим фактом, що за кілька днів до приїзду основних сил експедиції на могильнику раптово помер перший та найталановитіший учень В. К. Міхеєва, археолог-зброезнавець Андрій Васильович Криганов. Ця смерть наклала свій негативний відбиток на психологічну атмосферу в експедиції. Почуваючи себе погано ще до початку робіт, Володимир Кузьмич продовжував самостійно керувати окремим розкопом, вести польову документацію та виконувати креслення. Було видно, що постійна робота на розкопі та спілкування зі студентами-практикантами відволікають його від важких думок, заряджає його бажанням жити та творити. Щоб підбадьорити

Рис.2. В. К. Міхеєв та В. В. Колода
на Сухогомільманському городищі
(весна 2007 р.)

студентів-практикантів, Володимир Кузьмич розповідав цікаві та повчальні випадки зі своєї багатой практиці, не забуваючи вчити їх премудростям польової роботи археолога. На дозвіллі він жваво дискутував по різним науковим питанням зі своїми молодими колегами-учнями. Під кінець робіт на могильнику стан здоров'я В. К. Міхеєва дещо погіршився. Не додала здоров'я Володимирі Кузьмичу і трагічна звістка про смерть його, ще студентського товариша, археолога-славіста Олега Васильовича Сухобокова. Закінчував розкопки В. К. Міхеєв в дуже пригніченому стані, а по поверненні до Харкова він майже відразу потрапив до лікарні.

* * *

Володимир Кузьмич Міхеєв народився 12 листопада 1937 р., в 1955 р. у Харкові закінчив СШ №4, а в 1960 р. історичний факультет ХДУ. Із студентської доби і до 2001 р. (більш ніж 40 років) його життя та доля були пов'язані з університетом. Володимир Кузьмич працював лаборантом Археологічного музею ХДУ (1959–1965 рр.), був аспірантом кафедри стародавньої історії та археології (1964–1967 рр.), викладачем цієї ж кафедри (1965–1969 рр.), потім старшим викладачем (1969–1975 рр.), в 1975 р. його було затверджено у вченому званні доцента. Після реорганізації кафедри стародавньої історії та археології Володимир Кузьмич працює в званні доцента на кафедрі історіографії, джерелознавства та археології (1977–1982 рр.), у зв'язку із роботою над докторською дисертацією перейшов на посаду старшого наукового співробітника цієї ж кафедри (1982–1984 рр.), виконує обов'язки заступника декана історичного факультету з наукової роботи (1987–1991 рр.), професор кафедри історіографії, джерелознавства та археології (1990–2001 рр.), завідувач цієї ж кафедри (1991–2001 рр.), проректор ХНУ імені В. Н. Каразіна з навчальної роботи (1997–1999 рр.). Із 1999 р. Володимир Кузьмич починає активну співпрацю з Східноукраїнською філією Міжнародного Соломонова університету, в 2000 р. організує Міжнародний Центр хозарознавства, а в 2002 р. переходить до Східноукраїнської філії МСУ на посаду завідувача кафедри історії, яку і очолював до останніх хвилин свого життя.

Таким чином, життя професора В. К. Міхеєва міцно пов'язано з педагогічною діяльністю. Він викладав археологію, історію первісного суспільства та різноманітні спецкурси для студентів-археологів. Викладання навіть складних наукових дисциплін або окремих проблем доносилось до студентів у сприятливій для них формі, але науковість при цьому не втрачалась. Майже спочатку викладацької діяльності Володимира Кузьмича студенти факультету заговорили про нього як про молодого талановитого лектора. Отримати таку відозву від студентів було дуже непросто у часи, коли поряд із ним працювали такі відомі фахівці, як К. Е. Гриневич та А. П. Ковалівський, С. І. Сидельников, С. М. Королівський, В. І. Астахов та Б. А. Шрамко. Особливу увагу професор В. К. Міхеєв приділяв студентам, для яких був науковим

керівником. Він ніколи не тиснув на них при виборі теми наукової розробки (доповіді, курсової чи дипломної роботи), але, враховуючи їх побажання, допомагав правильно сформулювати назву та структуру роботи. Студенти і аспіранти Володимира Кузьмича завжди вільно користувалися літературою з його особистої бібліотеки. За часи педагогічної діяльності професора В. К. Міхеєва під його керівництвом було захищено вісім кандидатських та одна докторська дисертація.

У 1968 р. В. К. Міхеєв захистив кандидатську дисертацію «Основные ремесленные производства болгаро-аланского населения Подонья в VIII—X вв.» (Харківський державний університет, науковий керівник — проф. Б. А. Шрамко). У 1986 р. захистив докторську дисертацію «Экономические и социальные отношения у населения салтовомаяцкой культуры Подонья—Приазовья (середина VIII—середина X вв.)» (Київ, Інститут археології АН УРСР).

Володимир Кузьмич відомий науковій спільноті як активний та плідний польовий археолог, який протягом майже півсторіччя займався дослідженням пам'яток лісостепового варіанту салтово-маяцької культури. Під керівництвом В. К. Міхеєва були досліджені такі унікальні пам'ятки, як могильники салтівської культури Заліман (1969 р.), Суха Гомільша (1974–1982 рр.), Старий Салтів (1982 р.), Червона Гірка (1984–1994 рр.), Червона Гусарівка (1994–1998 рр.), городище, селище та могильник біля с. Маяки Донецької області, могильник у с. Метайлівка (2000–2004 рр.), селище у с. П'ятницьке (2006 р.) та багато інших археологічних пам'яток Харківщини. Про значення цих відкриттів найкраще сказала патріарх хозарської археології С. О. Плетньова (пішла з життя 20.11.2008 р.): «Самым деятельным археологом, изучающим... памятники салтовомаяцкой культуры верховий Северского Донца, является В. К. Михеев. Именно ему принадлежит одно из наиболее значительных открытий на этой территории: могильники с трупосожжениями в урнах... В. К. Михеев обнаружил несколько аналогичных могильников на исследуемой им территории верховий Северского Донца, справедливо связывая их с известным ранее Новопокровским могильником, а также с близкими типологически могильниками, открытыми в Восточном Причерноморье и Предкавказье. ...В. К. Михеев обнаружил новый этнос, ранее нам неизвестный или «неосознанный», который необходимо вписать в сложившуюся и казавшуюся вполне завершенной картину жизни Северо-Западной Хазарии» (СА, 1990, № 2, с. 83). Час вільний від польових досліджень та викладацької діяльності Володимир Кузьмич присвячував аналізу та публікації здобутих в полі матеріалів. Він є автором близько 120 наукових, науково-популярних та методичних праць. Серед них монографії: «Справочник по археологии Украины: Харьковская область» (Київ, 1977, у співавторстві), «Подонье в составе Хазарского каганата» (Харків, 1985), «Археология железного века Восточной Европы (древние славяне)» (Белгород, 1989, у співавторстві), «Археологические памятники Белгородской области» Вып. 1, 2, 3 (Белгород, 1992, 1993, 1995, у співавторстві) та навчальний посібник «Археология залізного віку Східної Європи» (Харків, 2000, у співавторстві), «Население Хазарского каганата в памятниках истории и культуры. Сухогомольшанский могильник VIII—X вв.» (Київ—Харків, 2006, у співавторстві).

Володимир Кузьмич планував у найближчі часи завершити наукову обробку та здійснити монографічну публікацію матеріалів могильників у с. Червона Гірка та Червона Гусарівка, але на жаль смерть не дала здійснитися цим творчим задумам. Фізичне життя людини, вченого має припинитися — це закон життя, але пам'ять про нього залишиться в його звітах, наукових працях та серцях численних учнів, колег, близьких людей.

В. С. Аксьонов, В. В. Скирда, О. О. Тортіка

